

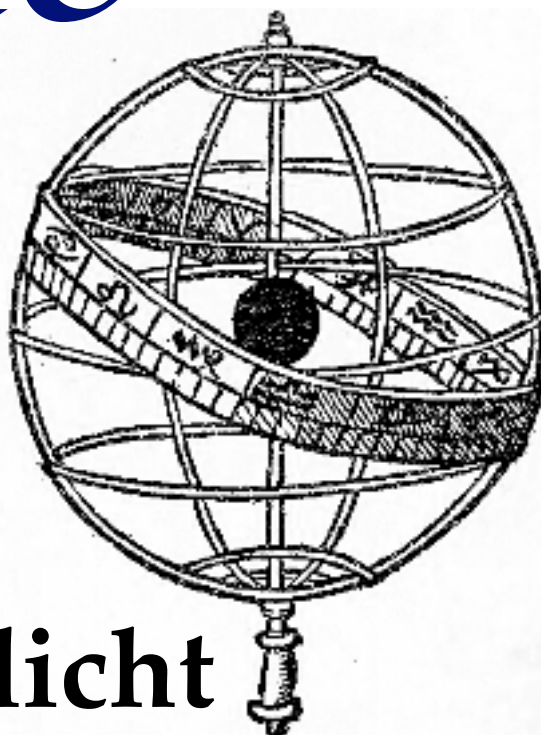
Sophie:10

ISSN 1602-9631

Renæssance
2006

Kgl. bogtrykker
og astrologisk
forfatter

Lorentz Benedicht

BIOGRAFISK SAMLING

Claus Houlberg

En afgørende del af astrologiens udbredelse i renæssancen er opfindelsen af det første massemedie, den mangfoldiggjorte bog, som skyldes Johannes Gutenberg. Han opfandt det bevægelige enkeltbogstav, støbt i bly, så det kunne genbruges. Den 23. februar 1455 gik han i gang med at trykke den berømte 1280-siders bibel. Projektet tog mere end to år og der udkom blot 180 eksemplarer, som i dag er klenodier på alle større biblioteker verden over som

den første masseproducerede bog, Et enkelt eksemplar findes på Det Kgl. Bibliotek i København.

Johannes Gutenberg
ca. 1400 - 1468

Dansk bogtryk

De følgende årtier vandt denne teknik frem og allerede 30 år senere kom den første tyske bogtrykker, *Johan Snell*, til Danmark. Ved reformationen i 1536 var der dog kun tre bogtrykkere i landet, *Hans Vingaard*, *Christoffer Barth* og *Hans Zimmermann*, men ved skæbnens tilskikkelse vendte dette billede en snes år senere. Barth døde i 1562, Zimmermann stoppede sin virksomhed i 1564 og Hans Vingaard var død i nogle år før i 1560. En af dennes assistenter, Lorentz Benedicht, havde dette år overtaget virksomheden og

Trykkeri fra det 16. århundrede med sværteren til venstre, trykkeren i midten og bogbinderen til højre

giftet sig med enken, Karine Nielsdatter. Så ved årsskiftet 1564-65 var Benedicht den eneste bogtrykker i landet.

Inden andre bogtrykkere kunne nå at etablere sig, udstedte Frederik den Anden et kongebrev, hvorved Benedicht fik eneret på alt bogtrykkerarbejde i landet, herunder salmebøger og katekismer. Man ved af andre forordninger, at det lå kongen stærkt på sinde, at der blev udøvet censur på dette nye medie, så det var ikke kun for bogtrykkerens skyld, at dette kongebrev blev udstedt.. Privilegiet var umuligt at opretholde i renæssancens livlige handel og samfærdsel, så danske bøger begyndte blot at blive trykt i Lübeck eller et andet sted syd for grænsen.

Samme år som kongebrevet begyndte Mads Vingaard, en fjern slægtning til den gamle Hans Vingaard, at trykke bøger. Han måtte stoppe på grund af forordningen, men allerede i 1568-69 havde han gang i produktionen igen. Kongebrevet blev ophævet 1584 i erkendelse af at en eneret på bogtryk var en umulighed.

Benedicht's data

Forbløffende lidt vides om denne renæssancens mest fremragende bogtrykker. Han havde en lang og produktiv karriere helt fra 1551 (som assistent for Hans Vingaard) til sin død i 1604. Dødsåret kendes alene, fordi en anden mand overtog hans vikarium ved Sct. Gertruds Alter i Roskilde Domkribe. Et godt

embede, der gav ham nogle tønder korn om året.

Formentlig var Lorentz Benedicht tysk født, men man kender hverken fødeår eller fødedag. At dømme efter hans virke må han være født måske sidst i 1520-erne. Han nåede i sin tid at blive en ret velhavende mand, der havde flere ejendomme i København. Han havde desuden en særlig godgører i kongen, Frederik den Anden, som han lavede flere pragtværker for. Han var uhyre flittig, men kunne slet ikke selv dække markedets behov. Ud over de kirkelige bøger, og kongens værker trykte han disputater til Københavns Universitet. I alt trykte han 370 titler, hvilket for datiden var en uhyre produktion.

Ud over en stor kvalitet i trykarbejdet var Benedicht også kendt som træskærer (xylograf). Han skabte mange fremragende illustrationer, som benyttedes i lang tid efter hans død. Som alle andre xylografer ernærede han sig kristeligt ved rov og lånte billedforlæg allevegne, men næsten altid med et bedre resultat end forlægget. Derudover købte han sig i et vist omfang til forstøbte illustrationer i Tyskland. Han tog levende del i alle led i bogtryksprocessen som oversætter, korrekturlæser og en sjælden gang også som forfatter. Det er dog især som xylograf han huskes af efter-

Merkur (Jomfru + Tvilling)

Venus (Tyr + Vægt)

Saturn (Vandbærer + Stenbuk)

tiden ud over den høje standard han satte for bogtryk.

Astrologibogen

Benedicht udgav flere bøger for andre om astrologi, både på latin og dansk, men i 1593 stod han selv som forfatter af værket *En Astro-nomischer Beskriffuelse i oktavformat med undertitlen Hvor udi tilkiende giffues Menniskens Natur oc tilbøielighed / effter de 28. Stiernernis oc de 12. Tegns udrettelse: Desligeste effter de 7. Planeters / de 36. Himmelske Billeders / de 12. Maaneders virkelse. Om Lycke de Wincke / som Menniskens kand tilfalde oc vederfaris*. Bogen nøjes dog ikke med astrologien, men rummer også følgende: *Deslige den lille Fysiognomi, at kiende paa Menniskens Ledemoder / skickelse oc skadelse / hvad Natur oc*

Complexion de ere udaff / enten ond eller god. Med smucke figurer beprydet. Endelig er der et tredje emne, som findes behandlet i bogen: *Findis her ocsaa en Part aff Geomanci, at judicere oc dømme om atskillige Ting: Om Ectefolck / Siugdum / Lycke oc Wincke / Liffuit oc Døden / oc andet mere / som nytteligt actis at vide / hvilcket denne Bog indeholder*.

Bogen rummer især en lang række glimrende illustrationer, som siden hen er blevet kopieret (og forvansket) i andre bøger, eksempelvis *En Dansk Planetbock*, som er af både ukendt forfatter og trykkested, men som man ved er blevet købt i 1568 i København. Lorentz Benedicht's værk er imidlertid det ældst bevarede, dansk forfattede værk om astrologien i renæssancen

sammen med Peder Jacobsen Flemløses *En elementisk og Jordisk Astrologie* [1591]

Benedicht er ingenlunde en original forfatter, men citerer blot, hvad han har fundet hos andre. Dette vedgår han villigt i fortalen til sin bog, hvori han skriver: *“Da haffuer jeg taget mig saare nogen tid forleden / at uddrage de besynderligste stycker udaff nogle Skriffter / som udaff forfarne Mend for mange aar siden der om er bescreffuene oc Practiceret, oc samme Scrifft paa vort Danske Maal udsæt / oc nu paa Prent lader udgaa ...”* ■

Kilder

- Lorentz Benedicht. Bogtrykker og Xylograf i København i sidste Halvdel af det XVI. Aarhundrede. Bibliografi. R. Paulli. København 1920 [Foren. f. Boghaandværk]

Danske renæssancebøger om astrologi

Danske titler

- HELVAD, NIELS : En smuk ihukommelse om menneskets alder efter de 12 måneder i året afdelt. ca. 1600 [genudg.1960 Odense]
- BENEDICHT, LORENZ : En Astronomische bescriffuelse: Hvor udi tilkiende giffues Menniskens Natur oc tilbøielighed. 1593 København, *Benedicht*
- FLEMLØSE, PEDER JACOBSEN : En elementisch og jordisch Astrologia om lufftens Forendring. 1591 Uraniborg.
- HELVADERUS, NICOLAUS : Prognosticon Astrologicum [hvert år gennem 44 år] 1590-1634 Kiøbenghaffn
- VERSINO, GEORGIO, JOHANN HILTEN OG LACTIANO FIRMIANO : Prognostica eller Prophetie om de farlige forandringer i denne Verden. 1585 København. *Benedicht*
- GEORGIUM CHRISTOPHORUM DIBVADIUM [Jørgen Dybvad] : En nyttig Underuissning om den Comet, som dette Aar 1577 in Novembrij først haffuer ladet sig see. 1578 København. *Benedicht*
- BRAHE, TYCHO : Om kometen 1577. 1578 Uraniborg [manuskript udgivet 1986]
- MENSE, NICOLAUM : Prognosticon Astrologicum fra det år 1572. varendis indtil det 1588. 1573 København. *Benedicht*
- [UKENDT] : En Dansk Planetbock ther udi förmellis om de 7 planeters och 12 thekens natur og Complex. ca. 1568 København

Latinske titler

- BRAHE, TYCHO : Oratio de disciplinis mathematicis [Tychonis Brahei de Disciplinis Mathematicis, oratio publice recitata in Academia Hafniensi anno 1574]. 1610 Hafniæ. Studio & oprera Conradi Aslaci Bergensis [Cort Aslaksen]
- RANZOVIUS, HENRICUS [Henrik Rantzau] : Tractatus astrologicus de genetliacorum thematum judiciis, pro singulis nati accidentibus Ex vetustis et optimis quibusque auctoribus industria. 1593 Francofurti.
- FINCKIUS, THOMAS : Horoscopographia, sive de inveniendis stellarum situ Astrologia. 1591 Slesvici.
- CIMBER, ELIAS OLAI [E. Olsen Morsing] : Diarium astrologicum et meteorologicum anni 1586. 1586 Uraniborg
- RANZOVIUS, HENRICUS : Horoscopographia, continens fabricam cardinum coelestium ad quodvis datum tempus et viam deductionis Ptolemaicam. 1585 Strassbourg
- RANZOVIUS, HENRICUS : Catalogus Imperatorum regum ac Principum qui Astrologicam. 1580 Antwerp
- BRAHE, TYCHO : De Stella Nova [De nova et nullius aevi prius visa stella ... anni 1572]. 1573 København. *Benedicht*
- PRATENSIS, IOHANNES PHILIPPUS : Prognosticon Astrologicum super Revolutiones Planetarum Syzygias ad annum 1566. 1566 Hafniæ. *Benedicht*

EN FORELØBIG BIBLIOGRAFI

Danske titler var beregnet til folkelig udbredelse, mens latinske titler var lærde værker. skrevet til at blive læst over hele datidens verden.

Astrologisk Museum samler i sin database ASMUS alle danske udgivelser om astrologi. Her vises en foreløbig bibliografi over bøger fra renæssancen. Hvor trykkeren er *Lorentz Benedicht*, er det noteret

Bibliografien medtager alene førsteudgaver. Den er opstillet omvendt kronologisk, dvs. med de nyeste titler først, og den opdateres løbende på museets hjemmeside. Rettelser og tilføjelser modtages gerne. *-red*

Sophie

Informationsbrev fra
Astrologisk Museum

ISSN 1602-9631

Redaktionen består af
hele museets stab
Ansv. red. og layout:
Claus Houlberg
sophie@astrologimuseum.dk

SOPHIE er gratis, helt digitalt
og distribueres kun fra
www.astrologimuseum.dk